

Zdenko Čepič*

Jugoslovanska revolucija in rdeči oktober: podobnosti in različnosti**

IZVLEČEK

Primerjati podobna zgodovinska »dejanja«, npr. revolucijo v eni in drugi državi, je nevhvaležno. Avtor prikazuje bistvene poteze socialistične revolucije v Jugoslaviji/Sloveniji, ki se je zgodila v času druge svetovne vojne v pogojih odpora proti okupatorjem, in »išče« stične točke (vendar jih ne najde!) s prvo socialistično revolucijo, ki se je zgodila v Rusiji novembra 1917. Obe socialistični revoluciji, ruska in jugoslovanska, nastali v različnih zgodovinskih, družbenih in političnih pa tudi vojaških pogojih, z različnimi izhodišči in povodi, vendar z enakim namenom – osvojiti oblast in spremeniti družbene odnose, sta bili uspešni. Med obema so sicer stične točke, predvsem pa so razlike. Avtor ugotavlja, da je bila socialistična revolucija v Jugoslaviji, čeprav z enakim namenom kot tista v Rusiji leta 1917, zaradi različnih okoliščin povsem drugačna. Predvsem pa je bila socialistična revolucija v Jugoslaviji izvirna. Nastala in razvijala se je sama, brez pomoči in vpliva od drugod. Podobnost obeh revolucij je v upoštevanju t. i. stopenj revolucije. V jugoslovanski socialistični revoluciji je bila postopnost sicer aktualna, vendar manj izrazita. Jugoslovanska socialistična revolucija je bila dvostopenjska, vendar pada t. i. druga stopnja, tj. razredna etapa, večinoma v poveljni čas. V prvem poveljnem obdobju pa je bilo v jugoslovanski revoluciji mnogo posnemanja vsega, kar je nastalo v Sovjetski zvezi ali je bilo značilno za njen razvoj, npr. vojni komunizem, NEP in kolektivizacija. Tukaj je bilo zato med obema revolucijama še največ podobnosti.

Ključne besede: socialistična revolucija, Rusija, Jugoslavija, Slovenija, stopnje revolucije

* Dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI – 1000 Ljubljana, zdenko.cepic@inz.si

** Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0281 *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

ABSTRACT

YUGOSLAV REVOLUTION AND RED OCTOBER: SIMILARITIES AND DIVERSITY

To compare similar historical "actions", for example revolutions in two different countries, is an ungrateful task. The author outlines the essential features of the socialist revolution in Yugoslavia/Slovenia, which took place during World War II in the circumstances of the resistance against the occupiers. He "looks for" (but cannot identify!) any common points with the first socialist revolution, which had occurred in Russia in November 1917. Both of these socialist revolutions – the Russian as well as the Yugoslav – occurred in different historical, social, political, and military circumstances, with different starting points and causes, and yet with the same purpose: to take over the power and change the social relations. Both were successful. These two successful socialist revolutions do exhibit some similarities, yet disparities are much more prominent. The author establishes that due to the different circumstances the socialist revolution in Yugoslavia was completely unlike the one in Russia in 1917, even though they both shared the same intention. Most importantly, the Yugoslav socialist revolution was original. It started and developed on its own, without any external assistance or influences. The similarities between the two revolutions lie mostly in the fact that they both took into account the so-called stages of revolution, but in the Yugoslav case this was less evident. The Yugoslav socialist revolution consisted of two stages, though most of the so-called second, i.e. class stage, took place after the war. In the first post-war period, however, the Yugoslav revolution emulated a lot of what had been achieved in the Soviet Union or had an impact on the development of the Soviet Union – for example the wartime communism, new economic policy, and collectivisation. Therefore most similarities between the two revolutions can be found in regard to these particular characteristics.

Key Words: socialist revolution, Russia, Yugoslavia, Slovenia, phases of revolution

Dvajseto stoletje je stoletje dveh svetovnih vojn. Je pa tudi stoletje proletarskih revolucij. Med temi vsekakor izstopata dve. Prva, ki se je zgodila v Rusiji v času prve svetovne vojne, in druga, ki se je zgodila v Jugoslaviji v času druge svetovne vojne. Obe sta bili povezani z vojno. Ta je obema omogočila možnost izvedbe. Zgodili sta se v dveh različnih državah, v dveh različnih obdobjih, v različnih zgodovinskih okoliščinah in v različnih družbenih, političnih pa tudi vojaških pogojih za družbeno revolucijo, z različnimi izhodišči pa tudi razlogi in povodi, vendar z istim namenom – doseči zamenjavo oblasti, osvojiti oblast iz rok meščanstva in vzpostaviti oblast delavskega razreda, odpraviti kapitalistične odnose in vzpostaviti socialistične. Pri obeh revolucijah gre za proletarski ali socialistični revoluciji, s katerima je bila vzpostavljena oblast komunistov. Zaradi tega dejstva se obe imenujeta tudi komunistični. Med obema socialističnima revolucijama, pri čemer sta bili obe uspešni, saj sta dosegli

zamenjavo oblasti – resda na zelo različen način –, so stične točke, predvsem pa razlike. So tudi podobnosti, ki so bolj ali manj posledica zavestnega posnemanja, iskanja vzorov in vzorcev pri prvi socialistični revoluciji, ne glede na to, ali nanjo gledamo ozko, kot na dejansko osvojitve oblasti, ali širše, če ne kar široko, ko gre za celovite spremembe v družbi posamezne države. Cilj obeh revolucij je bil enak, različna je bila pot k njemu, če pri tem uporabimo misel t. i. revizionista marksizma – in tudi zamisel o revolucionarnem spreminjanju družbe, natančneje njene oblasti – Eduarda Bernsteina o cilju in poti k njemu. Kaj od obojega je pomembnejše glede doseganja družbenih sprememb. Za obe revoluciji, rusko in jugoslovansko, je bil vsekakor pomemben cilj osvojiti oblast in z njeno močjo spreminjati družbo v socialistično. Pot do tega cilja pa je bila drugačna.

Primerjati dva zgodovinska pojava, kot sta socialistični revoluciji v Rusiji in Jugoslaviji, je v veliki meri nemogoče. To sicer velja za zgodovinoepisje, ne pa za politiko, ki ni zavezana nobenim normam, niti stvarnim niti moralnim. Mogoče je sicer med obema revolucijama iskati posamezne stične točke, podobnosti, morda tudi enakosti, saj so se zaradi organizacijskega ustroja in ideološke povezanosti komunistov po svetu z državo prve uspešno izvedene socialistične revolucije jugoslovanski komunisti želeli nasloniti na izkušnje »ruskega rdečega oktobra« in vsega, kar je izšlo iz njega. Dogajanje v Jugoslaviji v času druge svetovne vojne je pokazalo, da to ni bilo mogoče. Vse okoliščine, vsi dejavniki, potrebni za uspešno socialistično revolucijo, so bili različni, predvsem pa so se okoliščine, v katerih se je izvedla ali zgodila socialistična revolucija v Jugoslaviji, razlikovale od tistih v Rusiji ob njihovem »rdečem oktobru«. Poleg tega je mogoče tudi vprašanje, ali je bila socialistična revolucija v Jugoslaviji enovita in enaka na vsem ozemlju te države ali pa so bile pri različnih narodih njihove nacionalne socialistične revolucije različne glede na različne okoliščine in posebnosti, čeprav je bilo vodstvo eno, namen revolucije/revolucij pa enoten. Odgovor na to vprašanje je lahko le takšen, da je bilo tudi pri jugoslovanski revoluciji med različnimi deli jugoslovanske države (ozemlji jugoslovanske države) in narodi, ki tam živijo, veliko različnosti, medtem ko je bil cilj osvobodilnega boja in tudi revolucije enoten. Cilj je bil en, poti do njega pa so bile različne.

Vprašanje je, ali je mogoče brez pridržkov govoriti o jugoslovanski revoluciji, ki bila sicer zaradi organiziranosti subjekta, ki jo je vodil, komunistične stranke z njenim vodstvom, centralnim komitejem in njegovim politbirojem, »centralizirana«, poenotena, ne pa povsem enaka. To npr. velja zlasti za Slovenijo, kjer je osvobodilno gibanje vodila Osvobodilna fronta, in ne neposredno komunistična partija, česar v centralnem vodstvu niso niti povsem razumeli niti povsem odobraval. So pa to sprejeli. To je veljalo vsaj do začetka leta 1943, do t. i. Dolomitske izjave, ki je bila tudi izraz opustitve določenih slovenskih posebnosti v slovenski socialistični revoluciji na račun poenotenja glede vloge komunistične partije v njej. Dolomitska izjava je bila tudi izraz centralizma v jugoslovanski revoluciji. Kljub še nadaljnjemu obstoju Osvobodilne fronte je bilo jasno, da je komunistična partija postala dejansko prva po sebi in za sebe in ni bila več prva med enakimi, kot je to veljalo za

njena položaj in vlogo v Osvobodilni fronti pred Dolomitsko izjavo. Razlog pa je bil v cilju revolucije.

Revolucija v Rusiji v prvi svetovni vojni in revolucija v Jugoslaviji v drugi sta imeli isti cilj, pri čemer sta bili obe uspešni glede njegove dosege – osvojiti oblast, vendar je bila pot do cilja različna. Primerjati obe revoluciji, iskati in najti podobnosti ali kar enakosti, ki bi pokazale, da je jugoslovanska socialistična revolucija podobna ali celo enaka ruski, boljševiški, da je le njena kopija, je nesmiselno pa tudi nemogoče. Gre za dve revoluciji, vsaka se je zgodila v svojem času, v drugi državi, pod drugimi pogoji in v drugih ter drugačnih okoliščinah. Glede posnemanja ali kar kopiranja, sprejemanja načina revolucije je bila resda želja, če ne kar zahteva iz države, kjer je bila izvedena prva uspešna socialistična revolucija, da naj se druge podobne revolucije čim bolj naslonijo na njihove izkušnje in jih prenesejo v svoje okolje. Še zlasti se je to pokazalo glede t. i. socialistične graditve po osvojitvi oblasti, kar je bil prvi cilj socialistične revolucije in pogoj za njeno uspešnost. Vprašanje je, koliko je bilo to upoštevano v primeru socialistične revolucije, ki je bila izvedena v Jugoslaviji v času druge svetovne vojne v okviru boja proti okupatorjem jugoslovanske države, imenovanega narodnoosvobodilni boj. Odgovor je jasen – malo. Jugoslovanska socialistična revolucija je bila namreč samosvoja, precej samostojna, skratka izvirna. Je pa v njej mogoče iskati in tudi najti, sicer precej težko in ne povsem prepričljivo, elemente ali značilnosti revolucije v Rusiji, ki so jo izvedli sovjeti in začeli v svoji domovini razvijati socializem, pri čemer so že imeli željo ali kar namero, da socializem, kakršnega so razvijali, »izvozijo« in razširijo po vsem svetu.¹ Mogoče je vprašanje, ali so jugoslovanski komunisti svojo revolucijo začeli zaradi »svetovne revolucije« ali zaradi razmer v sicer okupirani in med okupatorje razkosani jugoslovanski državi, da bi z njo dosegli ne le njeno osvoboditev, ampak tudi nujne politične in družbene spremembe. Odgovor bi se lahko glasil, da so bili jugoslovanski komunisti s svojo organizacijo, Komunistično partijo Jugoslavije (del te je bila Komunistična partija Slovenije), sicer sestavni del svetovne komunistične organizacije Komunistične internacionale (Kominterne), ta je bila v veliki meri v »službi« sovjetske države in njene politike, in so ji bili zavezani in tudi podrejeni, kar pa jih ni omejilo, da svoje revolucije ne bi izvajali na svoj način. Za to so sicer dobivali opomine in napotke od Kominterne, kaj in kdaj lahko storijo ter tudi kako, vendar je revolucija v Jugoslaviji bolj ali manj potekala tako, kot si jo je zamislilo in jo vodilo jugoslovansko komunistično vodstvo. Odvijala se je v skladu z danimi pogoji ali tako, ko so ji narekovale vojne razmere. Revolucija v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno je bila odvisna od vojaške uspešnosti osvobodilnega gibanja. Od uspešnosti partizanov.

Obe revoluciji sta se zgodili v času svetovne vojne. Ruska v času prve, jugoslovanska v času druge. To je pomenilo, da so bile razmere različne, čeprav sta bili obe revoluciji povezani z vojaškim stanjem vojske in njeno vojaško učinkovitostjo ali neučinkovitostjo. V Rusiji so vojna, potek vojne, vojaški porazi – pri tem ni

1 O tem »pripoveduje« Silvio Pons v knjigi *Svetovna revolucija: zgodovina mednarodnega komunizma: 1917–1991* (Ljubljana: Sophia, 2017), v kateri predstavlja širjenje socializma po svetu, pri čemer je, vse od uspešne revolucije v Rusiji pa do propada »komunistične oblasti v Sovjetski zvezi, imela glavno besedo »Moskva«.

nepomembno dejstvo, da je rusko carsko vojsko v prvi svetovni vojni vodil kar car Nikolaj II. – povzročili negodovanje, kar se je sprevrglo v padec carja in vzpostavitev meščanske vlade Kerenskega, nato pa v njegovo »zrušitev« od komunistov boljševikov pod vodstvom Lenina. Leninovi boljševiki so proti meščanski vladi Kerenskega nastopali z zahtevo po miru – to je bil motiv, s katerim so prepričevali ljudstvo v Petrogradu –, prvi »revolucionarni« ukrep po osvojitvi oblasti pa je bil Dekret o miru, ki je napovedal izstop Rusije iz vojaškega spopadanja. Na revolucijo v Rusiji, meščansko februarsko in proletarsko socialistično iz oktobra so vplivali vojaški dogodki, slabo vojaško stanje ruske vojske in želja po koncu vojne ali po izstopu iz vojne. V Jugoslaviji pa je bila druga svetovna vojna v znamenju poraza njene vojske in posledično okupacije, ki je bila »nadgrajena« z razkosanjem ozemlja države in njeno debelacijo. In v teh okoliščinah se je začel odpor, katerega namen je bil doseči osvoboditev države, kar je hitro preraslo v celovito osvobodilno gibanje z jasnim političnim programom, ki so ga oblikovali oziroma narekovali komunisti. Osvobodilni boj je postal sredstvo za njihove politične namere, kar pa so precej uspešno »skrivali« ali jih vsaj niso pretirano razglašali. Osvobodilnega boja niso vodili s poudarjanjem razrednega, ampak s poudarkom na nacionalnem osvobodilnem momentu. »V imenu svobode in narodne neodvisnosti poziva Komunistična partija Jugoslavije vse rodoljubne narodne elemente (najbrž bi moralo biti prevedeno kot ljudske, pač v smislu takratnega razumevanja ljudske demokracije – op. Z. Č.), da se združijo v borbi proti skupnemu sovražniku – proti fašističnemu okupatorju in domačemu izdajalcu«, je bilo zapisano v enem prvih pozivov KPJ na osvobodilni boj ali na »partizanske borbe«.² Bilo je sicer kar nekaj poskusov, da bi osvobodilno gibanje dobilo razredni primat, vendar so se ti hitro končali. Poudarjanje razrednega je bilo za komunistično partijo precej neuspešno in – kot so hitro ugotovili – nevarno za celo osvobodilno gibanje. Zato so se po prvotnem navdušenju nad revolucijo in zaradi negativnosti, ki jo je to prinašalo, temu izogibali in so revolucijo izvajali bolj prikrito. Razlog za to je bilo tudi vmešavanje takratne brezpogojne avtoritete, Komunistične internacionale, Kominterne, v takšno politično dogajanje glede delovanja komunistov, torej tudi izvajanja revolucije. Ta je omejevala in usmerjala razrednost jugoslovanskih komunistov. Revolucija, ki so jo želeli izvesti nekako na hitro, na primer pozno jeseni 1941 in pozimi na prehodu v leto 1942, je bila tako ustavljena oziroma močno upočasnjena in vrnjena v okvir nacionalno osvobodilnega boja proti okupatorju in kolaborantom. Ta razredni »izlet« so kasneje imenovali levi odklon in so ga želeli tudi po osvojitvi oblasti nekako »pozabiti« ali ga vsaj ne poudarjati.

Socialistična revolucija v Jugoslaviji je bila vsekakor izvirna. Nastala in razvijala se je sama, brez pomoči in vpliva od drugod, če pa je tak vpliv obstajal, je bil usmerjevalen ali glede na tok revolucije včasih kar zaviralen. V veliki meri je bila v odnosu do »komunistične centrale« v Moskvi, do Kominterne, tudi samostojna. Bila je tudi pristna, vsaj glede resničnega razpoloženja zanjo, saj je bila vpeta v odpor

2 Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1 (marec 1941–marec 1942) (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1962), dok. 15, 58.

proti okupatorju, v osvobodilni boj, v »nacionalno« revolucijo. V svoji izvedbi je bila za tiste, ki so se pridružili odporu proti okupatorju, tudi prepričljiva. Odpor proti okupatorju so enačili z odporom proti vsemu prejšnjemu, tudi glede podobe družbe. O tem jih je še posebej prepričala kolaboracija z okupatorji ali razlog zanjo.

Pri socialističnih revolucijah v Rusiji in Jugoslaviji je šlo za dva dogodka in za dva procesa, ki sta bila različna, skupen pa je bil njun namen. Socialistična revolucija v Jugoslaviji je vsekakor prva tovrstna revolucija, ki je sledila ruskemu »rdečemu oktobru« in vsemu, kar je iz njega izšlo. Pozitivnega in negativnega. Pri jugoslovanski socialistični revoluciji gre sicer za »ponovitev« ruske revolucije, revolucije, ki so jo izvedli boljševiki, nikakor pa ne gre za enačenje ali golo posnemanje. Jugoslovanskim revolucionarjem je bila boljševiška revolucija vsekakor vzor, ne pa vzorec, čeprav so nemalokrat želeli marsikaj iz izkušenj te revolucije »prenesti« v jugoslovanske razmere. Predvsem pa so se želeli držati »dogem«, ki so o revoluciji nastale pod peresom Lenina in Stalina. Dejansko jim je bilo to, kako izvesti (ali izvajati) revolucijo, zapovedano v Leninovi in še zlasti v Stalinovi politični misli, kot zvesti sledilci te misli ali naukov pa so želeli uporabljati te »kuharske recepte«. Vendar so hitro spoznali, da jed s sestavinami, ki jih imajo, ne bo enaka, zlasti pa ne bo užitna. Povedano jasneje – revolucija v Jugoslaviji ni mogla biti taka, kot jo je predvidel Stalin. Razmere in zgodovinski razvoj, ki te pogojuje, so bili v Jugoslaviji pač zelo različni od ruskih razmer. Pogoji za revolucijo so bili različni, zato je bil različen tudi način, čeprav je bil namen, osvojiti oblast, enak. Zato je imela jugoslovanska revolucija, ki se je zgodila v času vojne, v razmerah okupacije in odpora proti okupatorjem, povsem različno izvedbo kot boljševiška revolucija v Rusiji. Jugoslovanska socialistična revolucija je bila samonikla. Ni bila »naročena«, ni je vodila Kominterna. Vodenje je ta sicer želela posredno prevzeti in je s svojimi »navodili oziroma direktivami«, ki jih je pošiljala jugoslovanskemu komunističnemu vodstvu, revolucijo v Jugoslaviji celo omejevala oziroma vplivala nanjo, da ni bila pretirano »levičarska« ali izrazito razredna. Zaradi Kominterne, ta je bila sicer le transmisija pogledov Sovjetske zveze in njenih interesov, zlasti zunanjepolitičnih in vojaških, so revolucijo v Jugoslaviji zavirali, omejevali in taktično prikrivali. Vse zaradi okoliščin druge svetovne vojne ter strateških in taktičnih političnih in diplomatskih zadev Sovjetske zveze v odnosih z zahodnimi zavezniki, ki jih je potrebovala zaradi vojaških zadev.

Zavestnega posnemanja ruske revolucije ali sovjetskega, boljševiškega socializma je bilo v jugoslovanski revoluciji nedvomno precej. Iskali so stične točke, uporabljali izraze in nazive iz boljševiške revolucije. Organe ljudske oblasti, narodnoosvobodilne odbore, v slovenščini ljudske osvobodilne odbore (po navodilu iz »centra« jugoslovanske revolucije so se morali imenovati narodnoosvobodilni odbori), dejansko so ti predstavljali novo oblast, je npr. Boris Kidrič poleti 1942 na partijski konferenci na Cinku v Kočevskem rogu (5.–8. julij) enostavno izenačil s sovjeti oziroma jih označil za »zarodek sovjetov«.³ Edvard Kardelj pa je v njih videl »posebno obliko

3 *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 2 (april 1942–julij 1942)* (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1964), dok. 98, 266.

sovjeta«. ⁴ Obe oznaki partizanskih organov oblasti sta bili podani v času, ko se je v t. i. partizanski državi, na ozemlju, ki ga je v velikem delu Dolenjske in Notranjske obvladovala partizanska vojska in na katerem se je dogajala »ljudska revolucija«. Nedvomno sta oba želela poudariti podobnost, če ne kar enakost jugoslovanskih narodnoosvobodilnih odborov z boljševičskimi sovjeti oziroma z njihovo vlogo in nalogami.

Kljub dejstvu, da so se jugoslovanski komunisti glede »svoje« socialistične revolucije naslanjali na teorijo marksizma, glede oblasti predvsem na nauke in prakso, je težko ugotoviti in določiti, kaj je tisto, čemur bi lahko rekli prelomni trenutek za izvedbo in uspešnost jugoslovanske revolucije. V jugoslovanski socialistični revoluciji enostavno ni bilo takšnega dogodka, kot sta bila v Rusiji strel s križarke Aurora s t. i. slepo granato in boljševičski »puč« z »naskokom« na Zimski dvorec. Oba imata za rusko oktobrsko in tudi t. i. svetovno revolucijo simboličen pomen. Bila sta simbol preloma s starim na hiter in učinkovit način. Označuje ju kot izraz revolucije, čeprav je ta v bistvu šele sledila boljševičski osvojitvi oblasti in je v veliki meri spremenila svet, svetovni »red«, kakršen je bil do tedaj.

Razmere pa tudi razmerja v jugoslovanski revoluciji so bili drugačni, drugačni so bili pogoji. Pa tudi razlogi. Vprašanje je, za kateri dogodek v jugoslovanski revoluciji je mogoče z gotovostjo reči, da je prelomen in odločilen za revolucijo in še zlasti za njeno uspešnost pri prevzemu oblasti. Vsekakor je kot tako dejanje mogoče razumeti sklep, sprejet na drugem zasedanju AVNOJ-a konec novembra 1943 v Jajcu, glede razglasitve tega do tedaj političnega organa jugoslovanskega protiokupatorskega, osvobodilnega gibanja za oblastni organ, za »vrhovno zakonodajno in izvršilno predstavniško telo Jugoslavije«, in odločitev, da se »izdajalski jugoslovanski begunski 'vladi' odvzamejo vse pravice zakonite vlade Jugoslavije«. ⁵ Oboje je pomenilo dejanje zamenjave oblasti. Vendar ni šlo za prevzem oblasti komunistov, ampak širše politično in svetovnonazorsko sestavljenega osvobodilnega gibanja, v katerem so komunisti res imeli vodilno vlogo. Kljub temu pa za AVNOJ ni mogoče kar enostavno reči, da je to komunistični prevzem oblasti, da je to dejanje jugoslovanskega »oktobra«. AVNOJ je bil res revolucionaren organ, katerega prvenstvena naloga je bila državotvorna. Bil je bolj organ nacionalne revolucije in ne toliko razredne.

Z AVNOJ-em je povezana bistvena sprememba, ki jo je izvedla jugoslovanska revolucija v času vojne. Poleg tega, da se je razglasil za oblastni organ in prevzel oblast, s tem da je jugoslovanski vladi odvzel pravico zakonite vlade in prepovedal vrnitev kralja v domovino (na ozemlje jugoslovanske države), je bila to sprememba v organiziranosti države. Ta je bila revolucionarna, saj je uvedla federativnost na osnovi samoodločbe naroda, načela, ki vsebuje tudi pravico do odcepitve. Konec je bilo s centralizirano in unitarno Jugoslavijo, ki je priznavala le en narod, jugoslovanski, državni. Odlok o federativni organiziranosti Jugoslavije je bil dejansko prvi vsebinski odlok na novo vzpostavljene jugoslovanske oblasti. Šlo je za nacionalno

⁴ Ibid., dok. 113, 324.

⁵ Prvo in drugo zasedanje Antifašističnega veča narodnog oslobođenja Jugoslavije (26 i 27 novembra 1942; 29 i 30 novembra 1943), po stenografskim beleškama i drugim izborima (Beograd: Prezidium narodne skupštine FNRJ), 223.

osvobodilni namen, ne pa v prvi vrsti za razredni. Glede na vsebino je bila to revolucionarna odločitev, ki je posegla v organiziranost države, ne pa v spreminjanje družbe. Tako upoštevanje pravice naroda do samoodločbe, kot je federativnost, za kar so se jugoslovanski komunisti odločili dvajset let pred odločitvijo AVNOJ-a za federativnost, pa so »našli« v Zvezi sovjetskih socialističnih republik (osnovani 30. decembra 1922), torej pri Leninovem razumevanju samoodločbe in federativnosti. Pri tem so izhajali iz »pravice vsakega naroda do samoodločbe, vključujoč pravico do odcepitve ali do združitve z drugimi narodi«, kar je leninsko načelo organiziranja federativne države. Poudarek je bil na narodu, njegovih nacionalnih pravicah, in ne na razrednosti, kar pa je za centraliste in unitariste, ki niso želeli priznati (ali so jih stežka priznavali) nacionalnih individualnosti različnih narodov, ki so živeli na ozemlju jugoslovanske države. Federativnost, kakršno je uvedlo osvobodilno gibanje, jim je predstavljala velik, skoraj prevelik dosežek revolucije, ki jo je izvajalo osvobodilno gibanje z večjim poudarkom na nacionalnem kot na razrednem. Srbski t. i. meščanski politiki, ki so v začasni vladi Demokratične federativne Jugoslavije ali pa v začasni Ljudski skupščini (ta je delovala do izvolitve Ustavodajne skupščine, ki se je sestala 29. novembra 1945) predstavljali demokratično opozicijo, kar je bilo v skladu z načelom ljudske demokracije, so se stežka sprijaznili z Makedonijo kot eno od federalnih enot jugoslovanske federacije in z Makedonci kot narodom, saj so želeli to ozemlje ohraniti kot južno Srbijo, kot so jo razumeli v prvi Jugoslaviji. Težko so se pač sprijaznili s federativnostjo, zasnovano na načelu pravice naroda do samoodločbe.

Vprašanje je, ali ni bila jugoslovanska družbena revolucija, kakšna se je začela v času druge svetovne vojne v razmerah osvobodilne vojne proti okupatorju (in nanj vezanim kolaborantom), glede na svoj osvobodilni značaj morda bolj podobna »ameriški revoluciji«, kakor se tudi imenuje vojna za osamosvojitvev od Velike Britanije in uvedbo »ameriške« demokracije z voljenim monarhom na čelu države, kot pa ruskemu boljševiškem »oktobru«. Pri jugoslovanskem osvobodilnem boju, pri jugoslovanski revoluciji je tako kot pri »ameriški revoluciji« v prvi vrsti šlo za vzpostavitev države. V jugoslovanskem primeru za njeno obnovev in vzpostavitev na drugačnih osnovah glede narodov, ki so živeli na njenem ozemlju. Jugoslovanska revolucija je bila tako prvenstveno narodnoosvobodilna, državotvorna. Dejansko je bilo to njeno pglavitno dejstvo. Bila je mešanica osvobodilne, narodne in družbene revolucije. Njen revolucionarni, spreminjevalni izraz je bil »nosilec« osvobodilnega boja, ljudske revolucije, komunistične partije. Glede na političnega nosilca jo je mogoče razumeti kot socialistično, proletarsko, glede na večino tistih, ki so se udeležili osvobodilnega boja v agrarni državi, kot je bila predvojna Jugoslavija, pa je vprašanje, ali je mogoče brez pridržkov govoriti o proletarski revoluciji. Vsekakor je bila socialistična, če ne zaradi drugega zato, ker je v času vojne komunistična partija osvojila oblast, kar je bil osnovni pogoj za nadaljnje družbene spremembe, skladne z ideologijo komunistov.

Socialistična revolucija v Jugoslaviji, ki se je dogajala in se glede bistva za politično revolucijo, torej spremembe oblasti oziroma osvojitve oblasti, dogodila med drugo

svetovno vojno, je bila vsekakor revolucija brez »zimskega dvorca« in križarke Aurore. Vprašanje je, kaj v jugoslovanski socialistični revoluciji je predstavljalo »zimski dvorec« oziroma njegovo osvojitve. O tem priča že dejstvo, da je bil proces osvajanja, osvojitve in prevzema oblasti v jugoslovanski revoluciji dolg, in ne »hipen«, ni bil »pučističen«, kot je bila Leninova osvojitve oblasti, ali vezan na neki določen dogodek ali datum. Morda bi mejnik lahko bila razglasitev AVNOJ-a za zakonodajni organ 29. novembra 1943, kar pomeni zamenjavo oblasti, čeprav se je oblika vladavine, tj. monarhija, formalno ohranila vse do sklepa Ustavodajne skupščine dve leti kasneje, ko je ta uvedla republikansko obliko vladavine. Zimskega dvorca in Aurore v jugoslovanski revoluciji enostavno ni bilo, bila pa sta zato »Kerenski« in »Lenin«. Bila sta v osebi Josipa Broza Tita. Tita kot predsednika »revolucionarne« vlade, Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije pa tudi t. i. začasne vlade DFJ kot prehodne vlade do izvolitve Ustavodajne skupščine oziroma do ukinitve monarhije in razglasitve republike, ki je bil hkrati »Kerenski« in »Lenin«. Šlo je za obdobje nekakšnega »dovladja« in za nekakšno »personalno unijo«, za prevzem oblasti v okviru starega pravnega stanja. Tito v vlogi »Kerenskega« kot vodja prehodne vlade je zamenjal Tita v vlogi »Lenina«, ko je – v nasprotju s »pučistično« osvojitvijo oblasti v ruskem oktobru – po parlamentarni poti prevzel oblast kot predsednik vlade Federativne ljudske republike Jugoslavije.

Z usodo Kerenskega kot tistega, ki je sicer »zrušil« carja in carizem, nato pa so ga boljševiki vrgli z oblasti, so nasprotniki osvobodilnega gibanja strašili nekomuniste v tem gibanju, češ da so le krinka za komuniste in »njihovo« revolucijo in da bodo postali »Kerenski«, ko jih ti ne bodo več potrebovali. V Kerenskem so videli pozitivno politično osebnost, ki pa je zaradi boljševikov doživela neupravičeno usodo. Slovenski komunisti so zanikali, da bi kdo ali katera od skupin v Osvobodilni fronti imela vnaprej načrtovano vlogo Kerenskega. Glede oblasti, ki so jo nameravali osvojiti, so v šesti točki programa OF iz novembra 1941, v t. i. Temeljnih točkah OF, zapisali, da bo po »narodni osvoboditvi« na slovenskem ozemlju oblast prevzela Osvobodilna fronta kot celota. Tega so se dejansko držali, čeprav formalno, ko so konec aprila 1945 sestavljali Narodno vlado Slovenije (imenovana je bila 5. maja 1945 v Ajdovščini), saj je imela ta vlada glede na člane, ki so formalno prihajali iz vseh t. i. ustanovnih skupin Osvobodilne fronte (nekaj ministrov ni bilo iz teh skupin, eden pa je bil predvojni minister in član SLS), koalicijski značaj, kakršnega je imela OF jeseni 1941, v času sprejemanja svojega programa (izražen je bil v enajstih točkah). Najbrž je bilo vprašanje »Kerenskega« tisto, na katero je mislil Kardelj, ko je sredi decembra 1942 v poročilu Titu pisal tudi o perspektivi OF in o tem, kaj bo z »zavezniki« komunistov v njej »v času socialistične revolucije, za katero so vsi naši zavezniki prepričani, da bo nastopila«. ⁶ Kardelj in nasploh vodstvo slovenskih komunistov so namreč iz taktičnih in praktičnih razlogov v vseh skupinah, ki so sestavljale Osvobodilno fronto, videli svoje nujne zaveznike, ko so bili formalno komunistom enakovredni in

6 Jesen 1942, *Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča* (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1963), str. 557, dok. 207.

enakopravni vse do Dolomitske izjave v začetku marca 1943.⁷ Komunistični partiji so bili v dotedanjem poteku osvobodilnega boja potrebni, ko pa so komunisti menili, da je treba zaradi vojaškega položaja v svetovnem merilu pričakovati skorajšnji konec vojne in misliti na prevzem oblasti, so si jih želeli podrediti. Z Dolomitsko izjavo je KPS prevzela »boljševiško« vlogo in to je pomenilo nekakšen prehod iz ene v drugo stopnjo (fazo) revolucije v Sloveniji ali vsaj ustvaritev pogoja za t. i. drugo, »proletarsko« fazo revolucije. Z njo je slovenska komunistična partija (kot del jugoslovanske) tudi dejansko prevzela »avantgardno vlogo« voditelja in edinega usmerjevalca osvobodilnega boja, čeprav so ji takšno vlogo tudi do tedaj priznavali vsi »partnerji« v OF. V Dolomitski izjavi so se sklicevali na proletarijat, na misel, ki je bila sicer že večkrat pred tem povedana v partijskih dokumentih, namreč, da osvobodilni boj in politika, s katero ga vodi komunistična stranka, temeljita na Cankarjevih besedah: »Na tvojih plečih, na plečih delavca-proletarca, sloni bodočnost naroda, naroda proletarca.« Razrednost je dobila z Dolomitsko izjavo večji poudarek, kar je za predlagatelja izjave, to je bilo vodstvo KPS, pomenilo potrditev pravilnosti prepričanja, »da pripada družbeno vodstvo« slovenskega naroda proletariatu Slovenije in »da je za slovensko nacionalno bodočnost pravilna samo pot, ki jo je že prehodil veliki ruski narod«. Poleg tega pa je bilo poudarjeno dejstvo, da je Komunistična partija Slovenije sestavni del Komunistične partije Jugoslavije, ta pa je sekcija Komunistične internacionale – »svetovne stranke mednarodnega proletariata, najnaprednejšega družbenega razreda v zgodovini človeštva« –, in tudi, da je Sovjetska zveza »vzela v svoje roke usodo zatiranih narodov ter stvar vsega svobodoljubnega človeštva«, iz česar je po mnenju, zapisanem v izjavi, razumljivo, »da prevzame Komunistična Partija Slovenije iniciativo za Osvobodilno fronto kot vsenarodno organizacijo za osvoboditev in združitve slovenskega naroda«.⁸ V razlagi svojim podrejenim organom o namenu in pomenu Dolomitske izjave je vodstvo KPS povedalo tudi, da jim je »kot marksistom-leninistom popolnoma jasno, da posameznih etap naše borbe ni mogoče med seboj mehanično ločiti, je tudi povsem razumljivo, da nekatere točke sporazuma, kakršnega predstavlja Izjava, nujno segajo preko sedanje narodnoosvobodilne etape, čeprav gre samo za ureditev odnošajev v tej etapi in za čim ugodnejšo enotno borbo v tej etapi«.⁹ To je (bilo) mogoče razumeti kot napoved za nadaljevanje revolucije v njeni naslednji stopnji.

Z Dolomitsko izjavo so bili dotedanji enakopravni in enakovredni zavezniki Komunistične partije Slovenije postavljeni v nekakšen položaj »Kerenskega«. Bili so sredstvo ali »faza« v procesu osvajanja oblasti. »Zavezniki« komunistov v OF z Dolomitsko izjavo sicer niso doživeli usode Kerenskega in so s komunisti nadaljevali osvobodilni boj, vključno z revolucijo.

7 Gl. Zdenko Čepič, »Nekaj stopinj revolucije v pluralni dobi Osvobodilne fronte«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 38, št. 1-2 (1998): 89–110.

8 *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 6 (marec-april 1943)*. (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1981), dok. 3, 14, 15.

9 Ibid., dok. 4, 19.

Vprašanje podobnosti med oktobrsko in jugoslovansko revolucijo obstaja tudi glede upoštevanja »aprilskih tez« kot enega od pojmov ali dejstev, ki se dotikajo »rdečega oktobra« ali imajo z njim vzročno-posledično povezavo. Bistveno v njih je glede socialistične revolucije vprašanje postopnosti revolucije ali stopnjevanja revolucije iz t. i. meščanske demokratične revolucije v proletarsko, s ciljem osvojitve oblasti in uvedbe diktature proletariata. Lenina padec carja in uvedba demokracije v obliki vlade meščanskih strank nista zadovoljila, saj je hotel, da oblast prevzamejo »njegovi« boljševiki, kar je povedal, ko se je po dolgi odsotnosti iz Rusije vrnil v Petrograd. Gre skratka za vprašanje »etapnosti«, postopnosti socialistične revolucije in prehajanja z ene stopnje na drugo. To so želeli v svoji revoluciji upoštevati tudi jugoslovanski komunisti, kar pa se jim zaradi okoliščin revolucije in hkratnega osvobodilnega boja proti okupatorjem ni povsem izšlo. Stopnji revolucije, t. i. meščanska in t. i. proletarska, sta se mnogokrat prekrivali ali pa je proletarska, t. i. druga stopnja, zaradi politične nestrpnosti komunistov prehitela prvo, meščansko stopnjo revolucije. Jugoslovanska revolucija, vsaj v času druge svetovne vojne, ni imela jasno izraženih stopenj. Ne glede na »mešanje« stopenj revolucije je bila jugoslovanska socialistična revolucija vseeno dvostopenjska. Toda drugače, kot je bilo to razumljeno v leninsko-stalinski misli o dvostopni revoluciji, kjer naj bi bili stopnji čisti in naj bi sledili druga drugi. V Jugoslaviji, v pogojih druge svetovne vojne, namreč ni bilo klasične meščanskodemokratične revolucije niti klasične proletarske, socialistične, marveč se je oboje, kolikor je to sploh mogoče imenovati kot eno ali drugo, zgodilo v okviru osvobodilne vojne proti okupatorju in kolaborantom. To je pojasnil Tito srbskim komunistom na začetku maja 1945 (na ustanovnem kongresu Komunistične partije Srbije), ko so »zagreto« pričakovali napoved »druge faze« revolucije. Povedal jim je, da »gremo k našemu cilju po novih poteh, drugačnih poteh, ki nam jih je postavila situacija te velike osvobodilne vojne, zato tudi nista tako jasno izoblikovani etapi buržoazno-demokratične in socialistične revolucije«. ¹⁰ Najbrž je bilo srbskim komunistom to treba posebej razložiti, kajti tam je revolucija zaradi vojnih razmer, ker je bilo tam osvobodilno gibanje od konca leta 1941 precej šibko, nekoliko »zamujala«. V Sloveniji so komunisti vprašanje dvostopnosti revolucije in to, na kateri njeni stopnji so bili ob koncu vojne, precej dobro razumeli. Razumeli so, da se bo revolucija, kar je pomenilo zamenjavo oblasti, spremenila v evolucijo, v reformno spreminjanje družbenega stanja. Kidrič je zato na začetku leta 1945 ugotovil: »Pri nas v Jugoslaviji je sedaj (po osvojitvi oblasti – op. Z. Č.) možen miren razvoj v socializem brez vsakega nasilja, to je čisto evolucijskim potom s forsiranjem državnega gospodarstva preko državnega kapitalizma v socializem.« ¹¹ V drugi stopnji revolucije je videl možnost postopnega spreminjanja družbe, tj. evolutivno, in t. i. lastninske »revolucije« ni razumel kot druge stopnje revolucije.

10 Оснивачки конгрес КП Србије (8–12 маја 1945) (Београд : Институт за историју радничког покрета Србије, 1972), 212.

11 PF UL, Inštitut za javno upravo, Arhiv L. Vavpetiča; Zapisnik 12. seje Študijske komisije in IOOF z dne 10. I. 1945.

Jugoslovanska socialistična revolucija, če gledamo le njen politični del, tj. osvojitev oblasti, je bila že sama postopna. Ni šlo za neko revolucionarno dejanje, za kakšen naskok na Zimski dvorec, ampak je bila osvojitev dolgotrajen proces, ki je v Jugoslaviji potekal vso vojno. Do razglasitve AVNOJ-a za oblastni organ je preteklo več kot dve leti od začetka vojne oziroma od začetka organiziranega odpora. Res so v Sloveniji s tem nekoliko pohiteli ali prehiteli, ko so politični organ Osvobodilne fronte, Vrhovni plenum, pretvorili v Slovenski narodno osvobodilni odbor. To je bila revolucija na političnem področju, ki ji je kot »druga stopnja« sledila revolucija na celotnem področju družbe. To pa se je zgodilo po koncu vojne, po osvoboditvi države in utrditvi v vojni pridobljene oblasti. Takrat se je začela t. i. lastniška revolucija, katere namen je bil spremeniti osnovo gospodarstva iz prevlade zasebnega kapitala, iz kapitalizma, v državni kapital, ki bi ga nadzorovala oziroma z njim upravljala nova oblast, oblast v rokah komunistov. Oblast v rokah komunistov in lastninske spremembe naj bi pomenile uvedbo socializma (ne komunizma, kot se danes »poenostavljeno« govori).

V času vojne se je v Jugoslaviji izvedla revolucija na političnem področju. Izvedla se je zamenjava oblasti, kar je mogoče razumeti kot prvo stopnjo jugoslovanske revolucije. Tej stopnji je sledila tista, ko je oblast spreminjala družbeno stanje. So pa bile v jugoslovanskem osvobodilnem, protiokupatorskem boju, v okviru katerega je potekala revolucija na političnem področju, prelomne točke, za katere je mogoče reči, da so pomenile nekakšno cezuro ali kar prehod z ene stopnje politične revolucije v drugo. V Sloveniji je bila Dolomitska izjava vsekakor točka prehoda z ene na drugo stopnjo, čeprav je šlo pri tem bolj za organizacijsko vprašanje kot za vsebinsko ali politično, kajti nihče v Osvobodilni fronti, nobena skupina ni nasprotovala poseganju v družbene razmere in njihovemu spreminjanju. Edvard Kocbek je jeseni leta 1941 menil (to je »zaupal« dnevniku), da bi bila za Slovence zgolj narodna osvoboditev iluzorna brez gospodarske osamosvojitve in družbene remedure, torej izboljšanja.¹² Na sestanku krščansko socialistične skupine in komunistov novembra 1941 je Kocbek govoril o postopnosti revolucije, kot so jo razumeli in nameravali izvajati komunisti. »Na Slovenskem se razredna revolucija, ki jo ta vojna odpira, začenja v obliki narodne revolucije, se pravi v obliki radikalno rešene narodne problematike. S tem je označen potek družbene revolucije najbrž za vso Evropo /.../ Osnovne skupine (v OF – op. Z. Č.) si moramo priti na jasno, da je prvi cilj slovenske narodne osvoboditve dosledno izvedena demokratična revolucija. Formalno demokracijo hočemo spremeniti v vsebinsko, to je napredno demokracijo.«¹³ Kocbek je govoril o preraščanju revolucije iz narodne, osvobodilne v družbeno, torej o stopnjah revolucije, kot so jih, glede na leninsko-stalinski pogled na dvostopenjskost proletarske revolucije, razumeli komunisti. Junija 1942, ko se je rezultat revolucijske oblasti v »partizanski državi« kazal, je o revoluciji, ki je bila po njegovem nujna, menil, da je šele antifašizem pri Slovencih »prebudil spoznanje, da bosta odprava izkoriščanja in uvedba

12 Edvard Kocbek, *Pred viharjem* (Ljubljana: Slovenska matica, 1980), 112.

13 Ibid., 143, 144.

socialističnega reda neposredno pripomogli k pravi slovenski narodni osvoboditvi. /.../ Slovenski narod se mora iz današnje stiske rešiti le z družbeno-revolucionarnim odporom, nikoli pa ne z zgolj demokratičnimi sredstvi. /.../ Tega ne mislim tako, da bi najprej izvedli zapozneno meščansko revolucijo in šele nato socialistično, marveč tako, da se v osvobodilnem postopku strneta procesa demokratizacije in socializacije v enega samega, ki bo imel v naših okoliščinah izvorno obliko, ki se bo izvedel na višji stopnji, krajše in s pripravnejšimi sredstvi.«¹⁴ Nauk o postopni revoluciji, kot so jo razumeli komunisti, so v Osvobodilni fronti prevzeli tudi drugi.

V jugoslovanski socialistični revoluciji je bilo vprašanje postopnosti revolucije nedvomno močno prisotno. Jugoslovanski komunisti so se zagotovo želeli držati napotka glede stopenj, kar pa jim v času vojne ni uspevalo, tako da so takrat bolj ali manj ostali na prvi stopnji, tj. na stopnji demokratične revolucije, ki je potekala skupaj z bojem proti okupatorjem. Kot stopnjo meščanskodemokratične revolucije je mogoče šteti osvobodilni boj kot »narodno« revolucijo, v kateri so sodelovali vsi, ki so dejavno, z orožjem nasprotovali okupatorjem, medtem ko naj bi v naslednji stopnji, v socialistični revoluciji, sodelovali predvsem ali izključno le komunisti in si sami zagotovili oziroma prisvojili oblast, ki bi jo po svojem razumevanju uporabili za korenito spreminjanje družbe. Ta stopnja revolucije je v veliki meri sledila po koncu vojne, tako da je mogoče t. i. postopnost revolucije v času vojne zaznati le v omejeni obliki, kljub nekaterim poskusom, da se stopnje revolucije uresničijo že med vojno. Temu so rekli levičarjenje, levi odklon ali tudi sektašenje. V tem je mogoče videti »jugoslovanski rdeči oktober«, ki pa ga je prekinila Kominternina, češ da še ni nastopil čas zanj.

Z levičarjenjem ali z izvajanjem t. i. druge faze revolucije so jugoslovanski komunisti v razmerah odpora oziroma osvobodilnega boja začeli sorazmerno zgodaj, že novembra 1941, ko se jim je zdelo, da je glede na protiofenzivo Rdeče armade pred Moskvo in obljubo Stalina, da se bo vojna zato končala že v letu 1942, treba pohiteti in izvesti komunistično revolucijo, torej vzpostaviti svojo oblast. V sorazmerno kratkem času tega levičarjenja, saj se je po »direktivi« Kominterne končalo s pismom iz začetka marca 1942,¹⁵ je bilo v imenu »komunizma« storjenih precej stvari, ki niso bile v čast niti osvobodilnemu gibanju niti komunistični partiji in so celemu osvobodilnemu gibanju povzročile kar nekaj škode. Kasneje so to obdobje oziroma pojave revolucionarnosti želeli prikriti in »pozabiti« nanj. V to levičarjenje spada tudi ustanovitev prve proletarske brigade, v kateri naj bi bili predvsem »proleterji«, ki naj bi bili udarna pest komunistične partije pri izvajanju njenih razumevanj socialistične revolucije. Kominternina se je v pismu Titu spraševala, »zakaj vam je bilo na primer treba ustanavljati posebno proletarsko brigado«.¹⁶ V letu 1942 je še

14 Edvard Kocbek, *Zbrano delo, šesta knjiga* (Ljubljana: DZS, 1996), 69, 70.

15 Tito (Josip Broz), *Zbrana dela*, 9, 222.

16 Ibid. Za pripadnike proletarske brigade (ustanovljena je bila v Rudu 21. 12. 1941, na Stalinov rojstni dan (sic!)) so predvideli celo posebna pokrivala, kape, ki naj bi bile podobne kapam rdečearmejcev. Tito pa je Kominterni o proletarski brigadi pojasnil, da vanjo ne vključujejo kmetov, čeprav ti želijo postati njeni borci, in da so zato ustanovili »prostovoljske enote, da bi vse rodoljube združili v boju proti okupatorjem«. – Tito, *Zbrana dela*, 9, 92. Pri proletarski brigadi je vsekakor šlo za izraz partijskega »sektašenja« v partizanski vojski.

nekajkrat ponovila svoje nestrinjanje glede ustanavljanja proletarskih brigad. Prav tako se nekaj mesecev kasneje ni strinjala, da bi se v Sloveniji partizanska brigada, imenovana po Tonetu Tomšiču, imenovala proletarska.¹⁷ Po mnenju Kominterne so jugoslovanski komunisti takrat s svojim levičarjenjem prehiteli »po desni« in s tem škodili položaju Sovjetske zveze v njenem odnosu do zahodnih zaveznikov.

Partijsko napotilo, če ne kar zapoved, glede uvedbe t. i. druge faze revolucije je v Slovenijo prišlo v začetku leta 1942.¹⁸ Komunistična partija Slovenije kot del Osvobodilne fronte naj bi se od nje »osamosvojila« in prevzela svojo »revolucionarno podobo« proletarske partije, ker, kot je v pismu zapisal Kardelj, »brez dvoma vstopamo v novo etapo naše borbe. Toda to novo etapo ni treba razumeti kot oster prelom v naši dosedanji politiki, /.../ toda treba je imeti jasno pred očmi izdajalsko vlogo reakcionarne buržoazije, ki vedno bolj nestrpno zbira svoje moči proti naši Partiji«. V okviru slovenskih partizanov je priporočil tudi ustanovitev proletarskega bataljona, ki naj bo udarna enota partije s svojimiemblemi, kar naj bi po njegovem mnenju »samo dvignilo ugled partije v splošnem osvobodilnem boju«. Svoje tovariše v Sloveniji je opomnil, da premalo popularizirajo partijo, katere dejavnost se po njegovem mnenju preveč izenačuje z dejavnostjo OF.¹⁹ Zahteva po »rdečem oktobru«, ki jo je to pismo vsebovalo, se v Sloveniji takrat sicer ni uresničila (pismi CK KPJ, naslovljeni na CK KPS, sta zaradi težav s »pošto« v Slovenijo prišli z zamudo), se je pa na neki drug način to zgodilo leto in pol kasneje, v začetku marca 1943 z Dolomitsko izjavo. Takrat se je partija postavila v dejansko vodilno vlogo, čeprav so ji to priznavali že ves čas od ustanovitve OF. Res pa je, da ni bila formalizirana.

Misel o stopnjah revolucije, ki je bila med komunisti zakoreninjena kot dogma, je bila aktualna ves čas druge svetovne vojne. O stopnjah socialistične revolucije v Jugoslaviji, kot jih je poznala leninsko-stalinska politična misel, je februarja 1944, približno leto dni po Dolomitski izjavi, natančneje spregovoril Edvard Kardelj, ki je bil najbrž med tistimi jugoslovanskimi komunisti, ki je marksistično politično misel, posebno Leninovo in Stalinovo, najbolje poznal. V sicer internem predavanju za partije, naslovljeno je bilo »Strategija in taktika osvobodilne borbe«, a je bilo nato uporabljano širše, tudi za tečajnike t. i. partijske šole, je podal presek ravnanja KPJ in njeno nadaljnjo revolucijsko politiko.²⁰ V tem predavanju je razložil tudi postopnost jugoslovanske revolucije. Kot strateški načrt »naše Partije« je predstavil dvostopenjsko revolucijo, pri kateri prva stopnja predstavlja meščanskodemokratsko revolucijo, »ki z neprekinjenim preraščanjem prehaja v drugo etapo, v proletarsko revolucijo«.

17 Po nasvetu Kominterne je CK KPS na začetku avgusta 1942 preimenoval prvo slovensko partizansko brigado (ustanovljena je bila 16. 7. 1942), imenovano po organizacijskem sekretarju CK KPS, ki je bil ustreljen maja v Ljubljani, iz proletarske udarne v udarno brigado, zato da se ne bi »sovražniki naše osvobodilne borbe sklicevali na ime in na značke brigade ter s tem špekulirali in intrigirali med ljudstvom, češ da ta naša brigada predstavlja komunistično vojsko«. – *Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 3 (avgust 1942-oktober 1942)* (Ljubljana, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1966), dok. 29. 55.

18 *DLR I*, dok. 109, 244–52, dok. 121, 269–73; obe pismi je v imenu CK KPJ napisal E. Kardelj.

19 *Ibid.*, dok. 109, 251.

20 Vida Deželak Barič, »Osvobodilni boj kot priložnost za izvedbo revolucionarnih ciljev«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 35, št. 1 (1995): 139.

Razložil je, da revolucija ni enkraten dogodek, ampak da je proces in da so bili tedaj (februarja 1944) v »okvirju buržoazne revolucije, zavzemamo pa položaje, ki bodo omogočili takojšen prehod v proletarsko revolucijo«. Poudaril je, da ima osvobodilni boj poseben značaj, »tako da ne moremo govoriti o buržoazno demokratični revoluciji v njenem pravem obsegu«, in da so cilji te stopnje revolucije delno izpolnjeni. Pri tem je omenil delno rešitev vprašanja monarhije, rešitev vprašanja fevdalnih ostankov. Glede revolucije in njenega nadaljevanja je morda povedal bistveno, namreč, da je partija v položaju, »ko ni nujen revolucionarni prehod, temveč je mogoča za izvedbo ciljev proletarske revolucije reformistična pot«, kajti po njegovi oceni je bil položaj približno tak, kakor je bil v Rusiji februarja 1917, »ko je tudi Lenin dopuščal možnost reformističnega preraščanja v proletarsko revolucijo«. Dejstvo, da je »proletariat zavzel komandne pozicije«, je tisto, ki bo omogočalo »reševati vsa vprašanja tudi v obliki reform (ki pa bodo imele revolucionaren značaj)«. Posebej pa je poudaril, da ni mogoče enostavno kopirati iz ruskih razmer, kajti »zunanja oblika sprememb bo gotovo drugačna kot pa je bila revolucija v SZ«. Glede taktike pa je med drugim rekel, da je v vsaki revoluciji pomembno najti »pravi trenutek za izvršitev revolucionarnih nalog«, in pri tem kot argument za to trditev navedel Stalinovo misel iz njegovega dela *Temelji leninizma*, namreč, da je treba izbrati trenutek za odločilni udarec, ko je avantgarda pripravljena, da se bije do konca, in ko je v sovražnikovih vrstah največja zmeda. To Stalinovo trditev je pospremil z ugotovitvijo, da osvobodilni boj sicer ni proletarska revolucija, da pa Stalinova misel velja tudi zanj.²¹

Kardeljeva razlaga stopenj revolucije in z njimi povezani strategija in taktika komunistične partije so se v Jugoslaviji dejansko uresničile. Revolucionarnost partije se je kazala na evolutiven način, kar pa ni pomenilo, da revolucije ni bilo. Bila je in v marsičem je posnemala način iz Sovjetske zveze.

Osvobodilno vojno kot celoto je mogoče razumeti kot prvo stopnjo jugoslovanske socialistične revolucije, ko se razrednost ni posebej poudarjala ali se je celo skušala zatajevati, medtem ko se je druga stopnja začela dejansko po vojni, ko je bila nova oblast s komunisti na čelu potrjena in utrjena ter je dobila mednarodno priznanje. Druga stopnja je bila v znaku uvajanja družbenih sprememb. Pri prvi stopnji je šlo za doseganje političnih sprememb, pri drugi pa za družbene spremembe.

Druga faza v jugoslovanski revoluciji se je začela s t. i. lastniško revolucijo, s spreminjanjem lastništva nad proizvodnimi sredstvi. Začetek tega so bile zaplembe, ki so bile sicer dopolnilni kazenski ukrep zaradi dejanj na t. i. nacionalni osnovi, npr. zaradi sodelovanja z okupatorjem. To se je omejeno, kjer so pač dopuščale vojne razmere, izvajalo že v času vojne. To velja tudi, vsaj v Sloveniji, za agrarno reformo. Je pa bila agrarna reforma kot prvi ukrep spreminjanja lastniškega stanja ali poseganja vanj uzakonjena že avgusta 1945, v sklopu t. i. volilne zakonodaje (za volitve v Ustavodajno skupščino), ki jo je sprejela Začasna ljudska skupščina na zasedanju avgusta 1945. Glede tega je mogoče jugoslovansko agrarno reformo razumeti kot jugoslovanski »Dekret o zemlji«, ki je imel za Lenina in boljševike enak namen. Poleg Dekreta o

21 Ibid., 146, 148, 159.

miru²² so boljševiki dan po »Aurori in Zimskem dvorcu« na 2. vseruskem kongresu boljševiških sovjetov sprejeli Dekret o zemlji, torej o zemljiški reformi lastništva nad kmetijskimi posestvi. Šlo je za razlastitev teh v korist skupnosti, tj. države, brez nadomestila ali plačila. Uzakonitev agrarne reforme je imela glede na dejstvo, da je bila Jugoslavija pretežno agrarna država, po posestni sestavi pa so prevladovali mali kmetje ali kar »kočarji«, vsekakor močan politično-propagandističen namen. Kmete so želeli pridobiti za »proletarsko« revolucijo.

Bila je zelo pomembno politično sredstvo pri njenem utrjevanju na oblasti. Sicer pa so vse zemljiške reforme, ki so imele bolj značaj ukrepa t. i. meščanskodemokratskih revolucij, imele tak namen. Odločitve zanjo so namreč v prvi vrsti politične, oblast, ki tako reformo v agrarnih državah običajno uvede kot enega svojih prvih ukrepov, pa ima z njo predvsem politični namen. Obstajalo je le vprašanje glede razlik v izvajanju oziroma pripravljenosti oblasti, da uzakonjeno uresniči (agrarna reforma v prvi Jugoslaviji se je »ustavila« pri izvedbi). Agrarna reforma, ki jo je nova jugoslovanska komunistična oblast uzakonila in začela precej hitro izvajati, je bila bolj v okviru ukrepa meščanskodemokratske revolucije kot izrazito komunistične. Po vsebini, če ne po namenu, se je jugoslovanska agrarna reforma iz avgusta 1945 bistveno razlikovala od Leninovega Dekreta o zemlji, kajti agrarna reforma je zemljiško posest lastniško preuredila in ni povsem brezobzirno razlaščevala. Različnost glede »rešitve« zemljiškega vprašanja in lastnine zemlje je bila razumljiva, saj je šlo za različnost v razvoju. Zlasti glede lastništva zemlje. Kmetje v Jugoslaviji so bili teritorializirani, tj. imeli so svojo zemljiško posest (tudi majhni kmetje in »bajtarji« so bili zemljiški lastniki), medtem ko v Rusiji ne. V Jugoslaviji agrarna reforma ni odpravila zasebne zemljiške lastnine, jo je pa omejila in prerazporedila po načelu »zemljo tistemu, ki jo obdeluje«. Izjema so bili t. i. veleposestniki, ki so imeli fevdalni izvor.²³ Namen jugoslovanske agrarne reforme je bil sicer politično tak, kot ga je imel Dekret o zemlji v boljševiški revoluciji, izvedba in učinek pa sta bila bistveno drugačna. V Jugoslaviji je zemljiška posest ostala večinsko zasebna.

K drugi stopnji jugoslovanske socialistične revolucije, ta je bila dejansko komunistična stopnja, ki je bila dejansko uvajanje in oblikovanje socializma in jo je mogoče glede na trajanje razumeti tudi kot permanentno,²⁴ stalno trajajočo revolucijo – »revolucijo, ki poteka« (tako so vse politične spremembe in procese v socialistični Jugoslaviji radi pojasnjevali jugoslovanski komunistični teoretiki), spadajo t. i. revolucijski ukrepi na lastninskem področju, s katerimi so želeli odpraviti zasebno

22 Smiselna možnost pa je, da gre pri tem za »izpolnitev« obljube Lenina Nemčiji, da bo Rusija izstopila iz vojne na strani Antante, kar je bila »cena« za to, da so ga »poslali« v Rusijo v »zaplombiranem« vlaku in je lahko tako prišel tja, da bi izvedel boljševiško revolucijo.

23 O agrarni reformi v Sloveniji gl. Zdenko Čepič, *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji (1945–1948)* (Maribor: Obzorja, 1995). O agrarni reformi v Jugoslaviji gl. Nikola L. Gačša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji, 1945–1948* (Novi Sad: Matica srpska, 1984).

24 Razumevanja oz. interpretacije pojma permanentna revolucija so različna. Ali gre pri tem za čas trajanja, tj. da se kot revolucija razume ves družbeni razvoj, ali pa gre za prostorsko, ozemelsko razprostranjenost socialističnih revolucij po svetu. Gre za vprašanje postopnosti revolucije in razširjanja socialističnih revolucij po svetu iz »prve države« socializma. Pri nas so revolucijo razumeli kot celoten razvoj socializma v Jugoslaviji.

lastnino in z njo njeno izkoriščevalsko bistvo (»ekspropriacija ekspropriatorjev«), na eni in na drugi strani okrepiti državno lastnino, s katero upravlja državna oblast.²⁵ To je dalo novi oblasti ekonomsko osnovo in na njej so gradili svoje nadaljnje ukrepe na področju gospodarstva. Pri tem so se zgledovali po teoriji in praksi Sovjetske zveze in njenega načrtnega gospodarstva na način »petletk«. Podržavljenju je sledila »prva petletka«. Domala nekritično posnemanje »prve države socializma«, sicer z nekaj prilagoditvami, je trajalo do t. i. spora z Informbirojem sredi leta 1948 oziroma še kakšni dve leti kasneje. Zaradi tega spora sta se jugoslovanska teorija in praksa socializma »osamosvojili« od sovjetskega modela. Cilj je sicer ostal enak, različna pa je bila pot k njemu.

Pri povojnem razvoju jugoslovanskega socializma, zlasti v letih posnemanja vsega, kar je nastalo v Sovjetski zvezi, se je mogoče vprašati tudi o uvajanju boljševiške gospodarske prakse, vojnega komunizma in NEP-a (nove ekonomske politike), obdobj, značilnih za Sovjetsko zvezo v prvih desetih letih njenega obstoja, pa tudi stalinske industrializacije in kolektivizacije v jugoslovanski razvoj socializma. Prvo obdobje jugoslovanskega socializma, ki ga označujejo tudi kot čas jugoslovanskega stalinizma, tj. do začetka petdesetih let, je imelo kar nekaj značilnosti boljševiškega vojnega komunizma, ki je bil tam v veljavi v času vojnega stanja »rdečih« proti »belim«, tem so vojaško pomagale nekatere države iz nekdanje antante. V tem času je bilo v jugoslovanskem razvoju opaziti tudi posamezne značilnosti NEP-a, vendar je bilo teh manj kot tistih, značilnih za vojni komunizem. Tako so npr. odpravili zasebno trgovino, zasebne trgovske lokale, ki so postali državni, in nasploh nacionalizirali vse, od velike industrije do najmanjših proizvodnih obratov, za preskrbo prebivalstva pa so uvedli zagotovljeno preskrbo, ki je zamenjala racionirano preskrbo, značilno za čas vojne.²⁶ Iz načel NEP-a so povzeli povezovanje mesta in vasi, gospodarsko »sodelovanje« proletariata in »delovnih« kmetov. Ker to solidarnostno povezovanje ni imelo pravega učinka, vzrok je bil tudi v hitri, skokoviti deagrarizaciji zaradi potreb industrializacije, saj kmetje s svojo pridelavo niso mogli dohajati potreb novonastalega proletariata, se je začela »kolektivizacija kmetijstva«, katere namen je bil pod nadzorom države prisiliti zasebne kmete, da pridelajo več, in to glede na postavljene zahteve od države, in da čim več t. i. tržnih viškov oddajo državi pod njenimi pogoji. Takemu diktatu so se kmetje upirali na različne načine, oblast pa je odgovorila z diktaturo nad njimi.

Nekritično posnemanje ruske, boljševiške teorije in prakse je bila vsekakor kolektivizacija v kmetijstvu, kar je bil eden najbolj značilnih pojavov stalinizma oz. Stalinove politike pri uvajanju socializma. Glede tega so med rusko, sovjetsko prakso in jugoslovansko sicer obstajale razlike v načelnih rešitvah, ne pa toliko v namenu in pri uvajanju. Je pa vprašanje, ali so jugoslovansko »kolektivizacijo« – uvajanje kmečkih delovnih zadrug, kot so se pri nas imenovali sovjetski kolhozi – uvedli zaradi obtožb

25 O podržavljanju v Sloveniji gl. Jože Prinčič, *Povojne nacionalizacije v Sloveniji: 1945–1963* (Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1994).

26 Zdenko Čepič, »Oris načel zagotovljene preskrbe v Jugoslaviji«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 39, št. 2 (1999): 157–68.

Stalina, da je jugoslovanska kmetijska politika napačna, ker ne sledi povsem njegovi, ali zaradi nuje oziroma potrebe, ki je bila pogojena s procesom industrializacije in deagrarizacije, kar je pomenilo večanje nekmečkega prebivalstva in večje potrebe po njegovi preskrbi. Gre skratka za vprašanje soodvisnosti t. i. spora z Informbirojem in jugoslovanske kolektivizacije v kmetijstvu. Ali je spor jugoslovanskih komunistov, njihovega vodstva s Stalinom oziroma z Informbirojem vplival na jugoslovansko kmetijsko politiko proti kolektivizaciji ali pa je šlo za samostojen razvoj v to smer, ker so bile takšne gospodarske okoliščine in potrebe? V veljavi je sicer prepričanje, da so jugoslovanski komunisti uvedli jugoslovansko inačico kolhozništva, da bi ugodili Stalinu in mu pokazali, da se pri izgradnji socializma v Jugoslaviji držijo enakih načel in metod kot v Sovjetski zvezi. Dejstvo pa je, da so na odločitev za spremembo odnosa do kmetov v Jugoslaviji bolj kot »ideološki« razlogi vplivale razmere, ki so zahtevale večjo kmetijsko proizvodnjo.

Stalin je tudi v Jugoslaviji vsekakor pričakoval sprejemanje in povzemanje ali kar nekritično posnemanje prakse razvoja socializma iz Sovjetske zveze. Ker se to po njegovem mnenju zlasti na področju kmetijstva in v odnosu do kmetov v Jugoslaviji ni izvajalo, je izzvalo njegovo ostro kritiko »jugoslovanskih tovarišev«. Očital jim je, da je njihov odnos do kmetov »nerazreden«, nepravilen. Stalin je jugoslovanskim komunistom, njihovemu vodstvu, očital, da v politiki KPJ »ni čutiti duha politične razredne borbe, da na vasi in prav tako v mestu rastejo kapitalistični elementi«. ²⁷

Do kolektivizacije v kmetijstvu bi v Jugoslaviji prišlo ne glede na Stalinove očitke o nepravilni jugoslovanski razredni politiki do kmetov, kajti uvedbo te je narekovalo stanje v kmetijstvu in celotnem procesu industrializacije. Šlo je za način, kako ob slabi mehanizaciji hitro in uspešno doseči večjo učinkovitost kmetijstva. Oblasti so rešitev videle v vodeni kolektivni obdelavi sicer večinsko zasebne zemlje. Kolektivizacija v Jugoslaviji namreč ni pomenila spreminjanja posestne sestave zemlje, ampak »zapovedano« in nadzorovano organizirano skupno obdelavo sicer zasebne zemlje, ki so jo bili kmetje prisiljeni združiti v kmečkih delovnih zadrugah (nemalokrat so se imenovala tudi kmetijske obdelovalne zadruge – KOZ). Podobnost kolektivizacije v Sovjetski zvezi in Jugoslaviji je vsekakor obstajala, po namenu in načinu. Kolektivizacija v kmetijstvu, običajno je bila nasilna, se je v Jugoslaviji hitro končala, saj je bil gospodarski pa tudi politični učinek te majhen. Politiko do kmetov in kmetijstva, kakršna je bila kolektivizacija, so zato po dobrih treh letih opustili. Pustila pa je pečat v zgodovinskem spominu in postala nekakšen simbol jugoslovanskega stalinizma.

Ne glede na to, da socialističnih revolucij v Rusiji in Jugoslaviji, prve in druge uspešno izvedene revolucije te vrste, ni mogoče neposredno, »mehanično« primerjati, je dejstvo, da je bila za jugoslovansko revolucijo boljševiška revolucija vzor v širšem smislu, ne le v političnem in ideološkem, marveč so v njej iskali in našli tudi vzorce za posnemanje. Vendar očitno ne dovolj in ne zadosti razredno pravilno.

27 Pisma CKKPJ in pisma CK VKP(b) (Ljubljana: Ljudska pravica, 1948), str. 46, Pismo Stalina Titu, Kardelju, CK KPJ z dne 4. maja 1948.

V jugoslovanski stopnji socialistične revolucije, ki je sledila osvojitvi oblasti, so se boljševiški politični in družbeni procesi sicer zgostili v nekaj letih po koncu vojne. V sorazmerno kratkem času, v petih let po koncu vojne, se je v Jugoslaviji v okviru t. i. druge stopnje socialistične revolucije zgodilo vse, kar sta bili v Rusiji po boljševiški osvojitvi oblasti sovjetska gospodarska teorija in še bolj praksa. Zaradi Stalinove politike do po njegovem mnenju nepravilnega razrednega razumevanja in ravnanja jugoslovanskih komunističnih oblasti, so se te odzvale z iskanjem alternativnega načina socializma, ki so ga našle v samoupravljanju.

K revoluciji spada tudi odziv nanjo. Običajno ima revolucija svoje nasprotje, protirevolucijo, katere namen je v ohranitvi starih, prejšnjih političnih in ekonomskih odnosov. Nasprotje med revolucijskimi in njim nasprotnimi pogledi pa se navadno izraža v državljanski vojni. Ta je v bistvu vojna za oblast, za vse, kar ta prinaša, za vse tisto, kar predstavlja. To je oborožen spopad med novimi in starimi političnimi silami za eno in isto oblast v državi. Tudi to se je v času druge svetovne vojne odigralo v Jugoslaviji. Na državljansko vojno, ki je sicer v Jugoslaviji potekala med drugo svetovno vojno – znotraj te so bile razlike – sta vplivali okupacija in z njo povezana kolaboracija. V Jugoslaviji državljanska vojna zato ni bila »čisti« spopad med politično različnima stranema, revolucionarno in njej nasprotno, kajti protirevolucionarna stran se je po vojaško pomoč zatekla k okupatorju.

Za državljansko vojno v Jugoslaviji sta bila okupator in z njim povezana kolaboracija »lepotna napaka«, ki jo je omejevala in ji jemala prepričljivost. V Rusiji pa je po boljševiški osvojitvi oblasti potekala državljanska vojna v bolj »čisti« obliki, čeprav je imela protirevolucionarna stran, ta je v nasprotju z revolucionarno vojaško formacijo Rdečo gardo ali Rdečo armado dobila ime bela garda ali bela armada, pomoč v t. i. intervencionistih iz osmih držav. To pa ni bila kolaboracija, kot jo iz druge svetovne vojne v razmerah okupacije poznamo tudi v Jugoslaviji in Sloveniji, marveč je šlo za vojaško sodelovanje oziroma vojaško pomoč. Intervencionisti so vojaško pomagali ruskim protirevolucionarjem pri dosegu njihovih ciljev. Pri tem pa so bili neuspešni.

Z revolucijo in njenim nasprotjem je povezano tudi vprašanje nasilja v revoluciji in protirevoluciji. Gre za t. i. revolucionarni teror, pri čemer je vprašanje, ali je to nasilje že samo po sebi revolucija. Gre za revolucionaren in tudi protirevolucionaren način delovanja. Oba spremlja nasilje in to postane bistvo pogledov na revolucijo, manj pa na njeno nasprotje.

Kakor koli že, nehvaležno je primerjati podobna zgodovinska »dogajanja« ali procese, kar revolucija nedvomno je. Vsekakor sta imeli obe revoluciji, tista v Rusiji 1917 in tista v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno, enak namen, izhajali sta iz enake ideološke osnove, medtem ko so bile okoliščine pri obeh različne, kar je vplivalo tudi na različnost izvedbe revolucij – pri prevzemu oblasti in nadaljnjem spreminjanju družbe na osnovi te oblasti, torej celotnem družbenem razvoju v dveh državah, v katerih so komunisti na svoj način osvojili oblast. Jugoslovanski in slovenski »oktober« je drugačen od ruskega. Razlikujejo se že »oktobri« v Jugoslaviji.

Primerjava je sicer mogoča, ni pa pretirano ustvarjalna. Razen za tiste, ki sta jim zgodovina in zgodovinski razvoj zgolj politično sredstvo in v obeh vidijo le gorivo za politikanstvo. Ti lahko primerjajo in enačijo »jabolka in hruške« glede na svojo politično potrebo, zgodovinopisje pa mora biti glede tega zelo previdno in zadržano.

Viri in literatura

Arhivski viri:

- PF UL, Inštitut za javno upravo:
 - Arhiv L. Vavpetiča, Zapisnik 12. seje Študijske komisije in IOOF z dne 10. 1. 1945.

Literatura:

- Čepič, Zdenko. *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji (1945–1948)*. Maribor: Obzorja, 1995.
- Čepič, Zdenko. »Nekaj stopinj revolucije v pluralni dobi Osvobodilne fronte.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 38, št. 1-2 (1998): 89–110.
- Čepič, Zdenko. »Oris načel zagotovljene preskrbe v Jugoslaviji.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 39, št. 2 (1999): 157–68.
- Deželak Barič, Vida, »Osvobodilni boj kot priložnost za izvedbo revolucionarnih ciljev.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 35, št. 1 (1995): 137–62.
- Gačša, Nikola L.. *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji, 1945–1948*. Novi Sad: Matica srpska, 1984.
- Kocbek, Edvard. *Pred viharjem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1980.
- Kocbek, Edvard. *Zbrano delo, šesta knjiga*. Ljubljana: DZS, 1996.
- Pons, Silvio. *Svetovna revolucija: zgodovina mednarodnega komunizma: 1917–1991*. Ljubljana: Sophia, 2017.
- Prinčič, Jože. *Povojne nacionalizacije v Sloveniji: 1945–1963*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1994.

Tiskani viri:

- *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1 (marec 1941–marec 1942)*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1962.
- *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 2 (april 1942–julij 1942)*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1964.
- *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 3 (avgust 1942–oktober 1942)*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1966.
- *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 6 (marec–april 1943)*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1981.
- *Jesen 1942: korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1963.
- *Оснивачки конгрес КП Србије (8–12 маја 1945)*. Београд : Институт за историју радничког покрета Србије, 1972.
- *Pisma CKKPJ in pisma CK VKP(b)*. Ljubljana: Ljudska pravica, 1948.

- *Prvo in drugo zasedanje Antifašističnog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije (26 i 27 novembra 1942; 29 i 30 novembra 143), po stenografskim beleškama i drugim izborima.* Beograd: Prezidijum narodne skupštine FNRJ.
- Tito [Broz, Josip]. *Zbrana dela, knjige 6–24.* Ljubljana: Komunist, Borec, 1980–1989.

Zdenko Čepič

YUGOSLAV REVOLUTION AND RED OKTOBER: SIMILARITIES AND DIVERSITY

SUMMARY

It is difficult to compare similar historical “acts” – which is something that revolutions definitely are. Concretely we are referring to two revolutions in two separate states, Russia and Yugoslavia, in two different periods of time. We are therefore looking at two identical phenomena, carried out with the same purpose, yet in different circumstances and in various forms.

In the 20th century, century of world wars and also century of proletarian revolutions, stand out the first one in Russia, and the second one in Yugoslavia. Both of them were related too made possible by wars, which enabled both possibility of realization. Both were taking place in different historical, social, political, as well as military circumstances, with different starting points and causes, yet with the same purpose: to take over the power and change the social relations; and both were successful. They had a few common points, yet the differences between them were far more prominent.

The Yugoslav Socialist Revolution was not the imitation of the Russian Bolshevik Revolution. The Yugoslav revolutionaries did indeed model their aspirations after the Bolshevik Revolution, but did not replicate it. Therefore the execution of the Yugoslav revolution, which took place during World War II in the circumstances of the occupation and the resistance against the occupiers, was completely different from that of the Bolshevik Revolution in Russia. The Yugoslav socialist revolution did not involve any momentous events like the shot from the Russian cruiser Aurora and the Bolshevik “coup” with the “storming” of the Winter Palace. The circumstances as well as the relations during the Yugoslav revolution were different, as were the conditions and the reasons for it.

The “April Theses” with regard to the stages of the socialist revolution were related to the October Revolution in Russia as well. In case of the Yugoslav Socialist Revolution, the stages were certainly important, but not as all-present and obvious. In the Yugoslav Socialist Revolution the second, class stage of revolution began with the so-called property revolution, by altering the ownership of the so-called means of production at the end of the war and after it. The Yugoslav Socialist Revolution – if

we only take into account its political part, i.e. the takeover of power – proceeded gradually rather than taking place instantaneously. During the first period of post-war development of Yugoslav socialism, there was a lot of copying of everything that was created in the Soviet Union, such as wartime communism, and New economic policy (NEP) and also collectivisation.

The two revolutions also involved the reactions to them – counter-revolutions with elements of civil wars. In Yugoslavia the civil war was not a “clear-cut” conflict between politically different – revolutionary and counter-revolutionary – sides, as the counter-revolutionary side resorted to seeking the military assistance of the occupiers. The Yugoslav counter-revolution did collaborate with the enemy. Because of the collaboration, in Yugoslavia civil war was not “pure”, while in Russia the civil war took place in a “purer” form. The aid to “white” in the civil war in Russia was the Alliance, and not the collaboration as we know from the Second World War.